

Filosofiske samtaler om mørke – i en overbelyst tid

Der er tradition for at sammenkæde mørket med det onde og lyset med det gode. Der er en tendens til, at mange formidlere foretrækker talen om lyset og glæden, om modet og meningen frem for dets modsætninger. Men mange rapporter tyder på, at børn og unges erfaringer af det modsatte for tiden står stærkt. Mange oplever, at de selv eller vennerne forsvinder ind i mørket, sorgen, modløsheden og meningsløsheden. Så i en overbelyst tid som vores er det måske tid til at opholde sig ved mørket for en stund? Til at gå rundt i mørket – sammen. Til at observere og fordybe erfaringen af mørke for måske bliver det kaotiske og angstfulde mørke dermed et mere bekendt og mindre skræmmende sted?

Af Anne-Sofie Aabenhus, Projektleder i Folkekirkens Skoletjeneste i Gladsaxe og Herlev

Den filosofiske æstetik er god at tænke med i mørket

I denne artikel beskrives skitsen til et filosofisk forløb om mørke. Beskrivelsen er tænkt som en inspiration til den, der vil lege med mørket og tale med unge eller voksne om det. Den filosofiske ramme er den filosofiske æstetik, som den beskrives hos idehistoriker Dorthe Jørgensen (1959-), og formålet er at få deltagerne til at reflektere over og samtale om mørkets spændvidde over angst og tryghed, afmagt og frugtbarhed.

»Alt det som har en form i vores lysende dagligdag, det kommer fra mørket: Et lille barn kommer ud af sin mors skød, et frø kommer op fra jorden. Vi slipper ikke for det: vi er mørke!«

Citatet er af den danske kunstner Kristine Roepstoff, der i 2017 udviklede Den danske Pavillon på Venedig Biennalen. Hun arbejder med mørkets mange facetter: Mørket er angstens, sorgens og frustrationens kaos-sted. Og mørket som stedet for hvile og ro, hvor frøet ændrer form og skyder mod lyset.

»I mørket skærpes sanserne i bestræbelserne på at finde vej, og lyde og lugte forstørres i synets fravær. Man aner, fornemmer og føler sig frem.«

I mørket skærpes sanserne i bestræbelserne på at finde vej, og lyde og lugte forstørres i synets fravær. Man aner, fornemmer og føler sig frem. Netop denne måde at orientere sig på (anende, følede og fornemmende), er central i den æstetiske filosofi, som den udformes hos idehistoriker Dorthe Jørgensen. Hun understreger sansningen og poesiers betydning for den filosofiske tænkning. Derfor er der et oplagt match mellem erfaringen af at bevæge sig i mørket og det at filosofere med unge og voksne ud fra et æstetisk-filosofisk udgangspunkt. I sin doktorafhandling ”Den skønne tænkning” skriver hun om det poetiske sprog:

Detaljerigheden i det poetiske sprog lader os opfatte noget, som filosofiens (almen logik) og videnskabens abstrakte sprog ikke giver adgang til.

Et filosofisk forløb i fem faser

Forløbet er tænkt ind i en femfaset didaktisk systematik inspireret af den tyske filosof Ekkehard Martens (1947-), som den beskrives hos teolog Henrik Vestergaard Jørgensen (se tidsskriftet Religionslæreren no. 2, 2018). De fem faser har glidende overgange, men hjælper med at skærpe forskellige strategier til at tænke med:

- 1) Sansningen af det, der er i verden
- 2) Egne og andres fortolkning af fænomenet
- 3) Analyse af begreb/fænomen
- 4) Vende antagelserne på hovedet
- 5) Give udtryk for de filosofiske tanker i et poetisk medie.

Sansningen af mørket (fase 1)

I forløbets opstart fremkaldes deltagernes mangefacetterede oplevelser af mørke. Såvel oplevelser af et fysisk mørke som af et filosofisk og metaforisk mørke. Inspireret af drama og scenografi inviteres

deltagerne ind i et fysisk rum, der sætter kroppen på sporet af mørket: Et rum, der henligger i mørke, kun let oplyst af lyskæder. Lyskæderne oplyser små glasbeholdere med mørke væsker i. Gennem krop, bevægelse og sansepåvirkning trækkes deltageres associationer og erfaringer frem i erindringen.

Værtens introduktion til forløbet kan være: »Jeg er optaget af at finde ud af, hvad mørke er. Derfor har jeg talt med en masse mennesker, jeg har gået i mørket, og jeg har lyttet til mørkets lyde. Det, der er i glassene her, er forskellige essenser af mørket. Som hvis man havde vredet samtaler om og oplevelser af mørket, og presset al saften ud af dem«.

Deltagerne taler med hinanden om, hvilke fortællinger, der mon har givet anledning til de tjære-lignende eller mere klare mørke væsker. De aktiverer forestillingsevnen og bringer forskellige mørke-erfaringer i bevægelse.

Med sorte, tørrede bønner i hænderne og på gulvet nævnes forskellige associationer vedrørende mørket. Der kommenteres hverken på egne eller andres associationer.

Hvilke associationer får du, der læser dette, når du tænker på erfaringer med mørket?

»Hvilke associationer får du, der læser dette, når du tænker på erfaringer med mørket?«

Hvad har andre sagt om mørke? (fase 2)

Efter italesættelse af egne erfaringer opsøges kilder til, hvad andre har formuleret om mørket. Formålet er, at deltagerne udvider og bygger oven på deres egne erfaringer samt bliver bevidste om, at angsten, usikkerheden eller trygheden og fortroligheden med mørket er almen menneskelige erfaringer, der kan deles.

I den filosofiske æstetik er kunstneres udtryksform et ideal for, hvordan man kan forme og aflæse andres uklare, paradoksale og nuancerede tanker. Derfor præsenteres deltagerne også her for kunstværker, der tematiserer mørket. Deltagerne taler to og to om udvalgte værker:

Kunstner Kristine Roepstoff har skabt den Danske Pavillon på Venedig Biennalen 2017. Værket hedder influenza. theatre of glowing darkness. Forud for udstillingen har hun igenem et år holdt »mørkeskole« med udstillingens fire kuratorer. Hun beskriver mørket som kaotisk og frugtbart, som angstprovokerende og skabende. Hun har skabt en fortælling af mytologisk karakter om The seed, The Black River and The Midwife. Hør mere: Supertanker/p1.

Forfatter Ursula Andkjær Olsen har udgivet digtsamlingen Krisehæfterne (2017) med fotografiske arbejder af Sophia Kalkau. I de fotografiske værker opleves verden i et lysende negativ-perspektiv, hvor konturerne lyser os i møde i et ellers mørkt univers. Det er konturer, der anes, øjne der vender sig til mørket og digte om eksistentiel forvirring, smertelige erfaringer, afstand mellem mennesker, sansning, krop og intellekt.

Kunstner Per Kirkeby har bidraget til fornyelsen af dansk kirkekunst. Han har brugt den mørke pallet til at skildre afmagt (Gethsemane), uvished og sorg (Den tomme grav) og almagt i Intetheden (Skabelsen). I sine værker forstørrelser han elementer fra den kristne grundfortælling, og de kan genkendes som almenmenneskelige erfaringer. Billedet er Gethsemane Have fra Skt. Mortens Kirke i Randers.

Andre værker med mørket og eksistensen som tema:

Kunstnergruppen MYRKR: <http://www.mykr.dk>

Kunstner Jakob Kierkegaard: <https://kunsten.nu/journal/begribe-verden-ved-lytte/>

Kunstner Berit Dröses værk »Dark energy«: <https://vimeo.com/191492374>

Kilder til mørket kan præsenteres på mange måder. Fx kan man uddele små kildekort med beskrivelser af værkerne, så deltagerne selv kan være med til at finde og diskutere andres antagelser om og erfaringer i mørket.

Det videre filosofiske forløb

At beskrive de tre sidste filosofiske faser er for omfattende i denne artikel. Men en udfoldet beskrivelse kan fås ved henvendelse til artiklens skribent. Her kan kort nævnes:

- At gå analytisk til værks i mørket (fase 3): Her trækkes temaet ud i lyset, og en vinkel på mørket vælges og analyseres: Naturfaglig vinkel, en eksistensfilosofisk vinkel, en historisk-analytisk vinkel eller en teologisk vinkel.
- At forestille sig mørket uden lyset – eller det omvendte (fase 4): Her trækkes tæppet væk under de antagelser, man er kommet frem til, og de modsatte positioner indtages. Hvem siger, at vi har brug for mørket?
- At give sine tanker form (fase 5): I forlængelse af den filosofiske æstetiks opmærksomhed på, at fænomenerne undsiger sig vores rationelle logikker, lægges der her op til, at deltagerne giver deres uldne tanker en ulden form i et poetisk sprog. Det kan være digtets form, billedet, skulpturen eller genstandstableauet.

Afmagt, livsmod, håb ...

Er det ikke for trist at gå ind i mørket? Hvorfor bruge tid på det, når der er mere opmuntring og glæde i lyset? Antagelsen er her, at mørket er en nødvendighed for vores hvile, samt at det i eksistentielle termer er uomgængeligt, at vi til tider går i mørkets dal. Derfor er samtalen om mørket en måde at nærme sig det på, lære det at kende, dele erfaringer med andre og måske sågar blive fortrolig med den famlende bevægelse ind i det uvejsomme, ukendte kaotiske mørke.

Og hvem ved? Måske findes der en stor rosenbusk eller et lys i mørket?

»I am a forest, and a night of dark trees: but he who is not afraid of mydarkness, will find banks full of roses under my cypresses.«

– Friedrich Nietzsche, Thus Spoke Zarathustra